

ADALET, SUÇ ve CEZA ÜZERİNE: NIETZSCHE*

Prof. Dr. SABRİ BÜYÜKDÜVENCİ*

ÖZET

Bu çalışmada Nietzsche'nin adalet, suç ve ceza konusundaki temel argümanları, bu kavramların kökeni ve içerimleri vurgulanarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güç İstenci, adalet, suç, ceza, nihilizm, dekadans.

ABSTRACT

The main arguments of Nietzsche on justice, crime and punishment will be dealt with throughout the article, emphasizing the origin and implications of those terms.

Keywords: Will to Power, justice, crime, punishment, nihilism, decadence.

Batı Avrupa kültürü, Sokrates'ten başlayarak, amacı en zayıf insan tipini korumak olan varoluş ussallıkları oluşturmuştur. Bu oluşturulan ussallıklar, rasyoneller bu daha zayıf tipin yaşamın acı gerçeğinden korunmasına yardımcı olmuştur. Yaşamın onlar için değişmeyen tek anlamını güvenceye almak için de değişmeyen doğrular oluşturmuşlardır. İşte bu ebedi gerçeklik yanılması ve bunu sürdürmeye çalışmak sonunda hem toplum hem de benlik için yıkıcı olmuştur. Platon, doğru dünyayı, idealar dünyasını duyulur dünyanın ilerisine, ötesine koyarak bunu yapmıştır. Bunun sonucu, yaşamın kendi kendini tanımaması, reddetmesi olmuştur. Ve bu da en çarpıcı biçimiyle tüm Hıristiyanlık felsefesidir. Kant da doğru dünyayı bir kategorik buyruk olarak kurtarmayı denemiştir (Sözer, 2000, s. 391-404).

Nietzsche'nin 19. yüzyıl Avrupa kültürü için yaptığı belirleme budur ve bu yozlaşma hastalığından onu kurtarmayı kendine bir görev bilmiştir.

---

* Ankara Barosu, Felsefe Kulübünde verilen konferans, 29 Nisan 2006.

* DTCF Felsefe Bölümü

Nietzsche'nin bu görev bildiğini şimdi sizlere O'nun 'adalet, suç ve ceza' kavramlarına yüklediği anlam çerçevesinde serilmemeye çalışacağım.

I- Konuşmamda bazı yinelemeler olacak. Ama konunun açıklık kazanabilmesi için bunu zorunlu görmekteyim. Son söyleyeceğimi bir başka biçimde baştan söylemek istiyorum; 'İyinin ve Kötünün Ötesinde' başlıklı yapıtında Nietzsche adaleti şöyle betimler; "...doğa gibi bir varlığı düşünün, ölçüsüzce savuran, kayıtsız, amaçsız, acımasız ve adaletsiz, hem bereketli hem kısır...bir güç olarak kayıtsızlığı düşünün...buna göre nasıl yaşayabilirdiniz? Yaşamak, kesinlikle doğadan başka bir şey olmayı istemek değil mi? Yaşamak, değerlendirmeyi, seçim yapmayı, haksız olmayı, sınırlı olmayı, farklı olmayı istemek değil mi?..' (Nietzsche, 1989, s.15)

Burada ilk tümcede doğa adaletsiz olarak betimleniyor. Son tümcede ise, adil olmama, doğaya karşıt olma olarak betimleniyor. Nietzsche'ye göre adalet, doğaya ait bir şey olmalı, insana ait değil... Bu ifadelere göre insan, yaşamakla, varoluşuyla adil değildir. İnsan yaşamı doğaya karşıttır. Doğaya karşıt olmadan yaşamak insan için olanaksızdır.

Şayet adalet saf haliyle doğaya ait bir şeyse, bunun insan dünyasına uygulanması olanaksızdır. Ya da insanlar arasındaki adalet doğal biçimiyle adalet olamaz. İnsan dünyasında adalet, insanın kendi dünyasına uyarlanmış ayrı bir kavramdır. Bu, adaletle ilgili temel sorunlardan biridir. İdeal, gerçek olanda mevcut olamaz. İnsana ideal olana saygı göstermesi öğretilir ama o gerçeklik alanında eylemek zorundadır.

Nietzsche, zalim kayıtsızlığından dolayı doğayı suçlasa da, doğadaki adaletin temelini bu oluşturur. Doğadaki kayıtsızlıkta bir tür eşitlik vardır; hiçbir ayrıcalık yoktur; iltimas yoktur; rüşvet, yolsuzluk yoktur (bunları ben ekledim).

İnsanda bu türden bir kayıtsızlığın, umursamazlığın olmayışı, adaletin doğal olandan gerçek olana aktarılmasını olanaksız kılar. İnsan doğası gereği, bencilliğinden dolayı kayıtsız kalamaz. Adalet, bu kayıtsızlık, umursamazlık konusundaki yeteneksizliğimizin tanınmasıdır. İnsanın bencil bir varlık olması nedeniyle, oluşturduğu adalet doğal adaletten daima farklı olacaktır; yalnızca farklıdır... Ben buna adaletin paradoksu diyorum...

Peki o zaman, olması mümkün olmayan nasıl mümkün oldu? Adaletsiz adalet nasıl gerçeklik kazandı? Konuşmamın konusunu da zaten bu oluşturuyor...

II- Nietzsche, 'güç istenci', 'gücü isteme' içgüdüsüne dayanarak, yaşama, dünyaya yeni bir bakış getirmeye çalışıyor. Tüm eylemlerimizin temelinde 'güç istenci', 'gücü isteme' dediği güdünün yer aldığını varsayıyor. Her canlı kendi gücünü çoğaltmaya, kendi dışındakilere gücünü dayatmaya çalışır. 'Çocuk sahibi olmak ' da aslında kendimizden olanı çoğaltmak içindir. Beslenme de öyle; güçlenme istencinin bir sonucudur; güç istenci, içten dışa doğru yaşanan bir değişim. Güçlü varlık, kendine engel oluşturduğunu düşündüğü 'zayıf'ı ele geçirir, kendinin kılar. "...bu dünya başı sonu olmayan bir enerji canavarıdır...Bu alem,gücü istemeden başka bir şey değildir.'" der, Nietzsche (Nietzsche, 2002, 1067).

Organizmaların eylemlerinde, devinimlerinde esas olan bu güdü, dünyadaki değişimin de nedenidir. Tarih denen şey böyle ortaya çıkar. Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkiler de bu çerçevede görülmelidir. Bazı insanlar yaşamı geliştirebilecek, zenginleştirebilecek güce, ruh gücüne sahiptir; bazıları da (ki bunlar çoğunluktur) böyle bir güce sahip olmadıklarından kendi varlıklarını sürdürme olanağını, oluşu tıkamakta, durdurmakta bulur... Güçsüz, yetersiz, zayıf olduklarından mücadele edemezler. Tek yapabildikleri kendilerini bu mücadele alanından korumak, bu mücadeleyi durdurmaya çalışmaktır. Bu nedenle 'farklı' olana, kendisi olmayana 'hayır' der... Bu durum, eylem ilkelerini yaşamdan türeten güçlü insanların oluşturduğu değerleri değersizleştirir. Kendilerinden eylem ilkesi türetemeyen, yaşamı onaylayıp ona katılmayan bu insanlar, kendilerini ezen güçlü insanların tüm eylemlerini 'değersiz' olarak nitelendirir. Bu, 'kötü'nün ortaya çıkışıdır. Aslında bu hıncın bir başka adıdır (Nietzsche, 2001, s.36-39; Nietzsche, 1989, s.195).

Ya da bu noktada şu soru gündeme geliyor; kölenin, sürünün 'efendi'lere duyduğu hıncın, öfkenin, nefretin, kinin kaynağı nedir?

III- Nietzsche'ye göre insanı diğer hayvanlardan ayıran şey, söz verme ve sözünü tutma yetisidir. Bu yetinin ortaya çıkışı en ilkel toplumsal ilişki biçimi olan 'borç veren', 'borçlu' ilişkisiyle olmuştur. Bu beraberinde sorumlu tutabilmeyi getirmiştir. Sonuçta 'söz verme hakkına sahip' bir varlık ortaya çıkmıştır; geri ödemeyi bir ödev olarak, kendi içinde, imgesinde bir zorunluluk olarak duyması gerekmiştir; buna insana hissettirilen ve taşıtılan sorumluluk denebilir. Eylemlerimize egemen kılınan bu güdüye sonraları 'vicdan' denmiştir.

Verilen sözler bellek gücüyle geleceğe taşınır. Böylece sözün kalıcı olması sağlanır; bir başka deyişle, sözün kalıcılığını sağlamak için söz belleğe yakılır, kazanır... Böylece bellek, toplumsal varoluşun önkoşulu olur. Bellek aracılığıyla toplumsal

bağları oluşturan kurallar gözlenir. İnsani toplum böylece olanaklı olur. Kalıcılığın bir yolu da acı'dır; acı, zevkten daima daha kalıcıdır... Ortaçağdaki işkenceler bunun bir aracıydı; insana, tanrıya verdiği sözleri, yeminleri hatırlatıyordu... Bugün yasal cezalarla varlığını sürdürüyor; insana, yurttaşlarına, topluma, devlete verdiği sözleri anımsatıyor...

İşte bu borçlu ve alacaklı ilişkisinin sağlam bir temele oturtulmasının bir yolu olarak oluşturulan şeydir 'adalet'. Bu adalet anlayışının temelinde, borçlunun verdiği sözden, yaptığı sözleşmeden, kabul ettiği sorumluluktan saptığı için cezayı hak ettiği düşüncesi yer alır. Buradaki sorun, adaleti sağlayacak cezanın ne olacağı sorunudur.

Bu ilk ilkel ilişki biçimi, alıcı/satıcı, borçlu/alacaklı ilişkisi, aynı zamanda insanın insanla ilk kez yüz yüze gelmesidir. Fiyatı belirlemek, değerini saptamak, karşılığını oluşturmak, mübadele etmek, tüm bunlar ilkel insanı meşgul eden şeylerdi; düşünme biçimini de bu belirlemiştir. Böylece insan kendini tartan ve ölçen bir varlık olarak görmüştür.

Bu ilkel borç veren borçluyu borcunu ödemeye zorlamıştır. Aslında borçlu açısından karşılıksız, bedava bir şey elde etmek yanlış değildi. Çünkü her yaşayan canlının olağan davranışıydı... Nietzsche, 'her zararın bir karşılığı olduğu' düşüncesinin, borçlunun, suçlunun ancak acı çekmesi yoluyla zararın karşılanabileceği düşüncesine dönüşmesini, insanın gizemli ve anlaşılmaz yanına bağlar... 'Zulüm olmadan şenlik olmaz... cezada şenlikli o kadar şey var ki...' der Nietzsche... Kısaca, bu ilkel ilişki biçimi beraberinde şu düşüncüyü de türetmiştir; her şeyin bir değeri vardır; her şey için ödeme yapılabilir. İşte bu, adaletin en eski ve en saf ahlak yasaasıdır...

IV- Uygarlığın ilk düzeylerindeki biçimiyle ceza, ya da ceza yoluyla gerçekleştirilen adalet, zarardan doğan hincin, öfkenin yatıştırılma aracıdır. Bu yönüyle 'adalet' adı altında yapılan şey, bir tür 'intikam' almaktır; görülen zarar ölçüsünde, bazen de ötesinde... İlkel düzeyde adalet anlayışının tüm iç yapısı bundan ibarettir.

Bu ilk ilişki biçimi, toplum ile üyeleri arasında da geçerlidir. Borç veren toplumdur; bireyi kabul ederek, onu zarar ve düşmanlıklardan koruyarak... Ama birey görevini yerine getirmediginde bu yapıdan çıkarılması gerekir. Bireyin değeri, görevini ne ölçüde yerine getirip getirmediğine göre belirlenir. Bu bir tür çıkar ilişkisidir. Bu ilişki koparsa toplum hayal kırıklığına uğrar ve her tür şiddeti uygulayabilir...

Adalet mekanizması devletin eline geçtiğinde, değerlerin yeniden değerlendirilmesi gündeme gelmiştir. Bireyin yerine getiremediği görevleri yapacak başka bireyler vardı. Devlete zararlı gelen, pahalıya mal olan şeylere ‘yanlış’ denerek cezanın orijinal amacı belirsizleşti ve unutuldu; borçları ayarlayan, düzenleyen bir araç olarak yola çıkarken, ahlaki kavramları dayatan, uygulayan bir araca dönüştü. Toplumun gücü ve kendine güveni arttıkça ceza hukuku da daha ılımlı bir yapı kazandı. Nietzsche buna ‘adaletin alt edilmesi’ der.

“her şeyin bir karşılığı vardır, o halde her şey geri ödenmelidir” anlayışıyla yola çıkan adalet, borçlarını ödeyemeyecek olanların görmezden gelinmesi, serbest bırakılması, borçların silinmesi sonucuna ulaştı. Adalet, her güzel şey gibi, kendisinin alt edilmesiyle son buldu... Adaletin bu alt edilişi... herkes buna verilen şu güzel adı bilir- merhamet” (Nietzsche, 2001, s. 72-75).

Şimdi, buraya değin söylenenlerden adaletin kaynağının hınç duygusu olduğu gibi bir sonuç çıkıyor. Ceza da hınç duyan insanların tepkilerini yatıştırmaya yarıyor.

Nietzsche, bu konuda şunları söyler; “...nerede adalet uygulanıyor ve savunuluyorsa orada daha kuvvetli bir gücün kendi altında bulunan daha zayıf güçler arasındaki anlamsız hınç kaynaklı kavgalarına son vermek için bir araç aradığını görüyoruz... Yani kendi açılarından neye izin verilip neyin hak sayıldığıнын, neyin yasaklanıp suç sayıldığıнын buyurucu biçimde beyan edilmesidir...”(a.g.e., s.73).

O halde kaynak, denetimsiz ve biçimsiz bir kalabalığın anlamlı bir biçime sokulmasını isteyen ve bunun için şiddete başvurmaktan kaçınmayan efendiler, ‘sarışın yırtıcı hayvanlardır’...

V- Nietzsche’ye göre ‘insan’, bir yarı-hayvandır. Bu yarı-hayvanın insanlaşması, uysallaşması, uygarlaşması, evcilleşmesi efendilerin onları tahakküm altına almasıyla ortaya çıkar. Bu durum, bu varlığı, temelde ‘gücünü boşaltmak’ üzerine kurulu doğasından uzaklaştırmış, kendine yabancı bir varlık haline getirmiştir. Böylece insan, doğasından kaynaklanan her eylemden ‘suçluluk’ duymaya başlamıştır.

Daha zayıf güçler arasındaki çatışmalara son vermek, onlara birlik ve düzenlik getirmek için yola çıkan efendilerin yarattığı insan topluluğu, vicdan, sorumluluk, suç, ceza yoluyla kendi doğallığından çıkarılıp, kendine yabancı bir hale getirilmiştir.

Böylece insan, bu baskı altında 'suçun bilincine' varmış, suç bilinci de beraberinde 'vicdan azabı'nı getirmiştir (a.g.e., s.82-84).

Yasaklar ve cezalar nedeniyle kendini dışa vuramayan içgüdüler, bu kez kendi içine yönelmiştir. Yarı-hayvanın düşmanlıktan, zulümden, saldırmadan, değişim ve yıkımdan aldığı haz, bu yarı-hayvan insanlaşınca, bu kez bu içgüdülere sahip olanlara yönelmiştir. Eylemlerinin kaynağını hınçta bulan varlıklar haline gelmişlerdir. Efendiler, bu hıncın nesnesi olmuştur.

Hıristiyanlık da aynı şeyi yapmıştır; yüksek tip insana karşı ölümüne savaş vermiştir; bu tipin tüm temel içgüdülerini yasaklamış, bastırmıştır... Tüm zayıfların, düşkünlerin, nasibi kıtların yanında yer almıştır (Nietzsche, 1995, s. 15-16). Köleliğe yazgılı olanlara kurtuluş umudu sunmuştur; onların efendilerine yönelik istemlerine 'tanrı buyruğu' diyerek meşruluk kazandırmıştır. Böylece toplumun çürümüş, yaşam içgüdülerini yitirmiş, bu yaşamdan, bu dünyadan kaçış için kurtarıcı bekleyen yozlaşmış, tükenmiş bireylerini kendi çatısı altında toplamıştır. Bu yönüyle Hıristiyanlık bir hınç, öfke dinidir; onun aracılığıyla ezilmişler, nasipsizler yaşamdan ve efendilerden intikam alır (a.g.e., s. 28-33).

Böylece güçlü insanların tüm yetileri kötülenerek en zayıfların koruyucu araçları değer ölçütü yapılmıştır. Böylece de yaşam, köle ruhların efendilere duydukları hıncın egemen olmasıyla soysuzlaşmaya başlamıştır. İçgüdülerinden, doğalarından koparılan bu yarı-hayvanlar, duydukları hıncın yarattığı intikam duygusuyla, değerlerin asıl yaratıcısı olan efendiler karşısında, çoğunluk olmaktan aldıkları güçle, onların da uymak zorunda kaldıkları değerler oluşturmaya başlamışlardır... Böylece, değerlerin yaratılmasını sağlayan efendi/köle ilişkisi ortadan kalkmıştır. Bir başka deyişle, efendiler, zayıf olanları düzenleyip, biçimlendirirdi. Ama süreç içinde bu durum, kölenin efendi yani yasa ve kural koyucu hale geldiği yeni bir evreye ulaşmıştır; efendi köle çelişkisi köle lehine sonuçlanmıştır. Ve köle ahlakı, kölece düşünme, kölece zayıflık en üst değer olarak sunulmuştur. Efendiler alt edilmiştir. Böylece de oluş durmuştur. Nihilizm evresi başlamıştır. Çünkü insan yönünü ve amacını yitirmiştir... Dünyaya yeni bir anlam ve değer dizgesi gerekiyor... Artık sorun şudur; ne için yaşıyoruz? Çünkü efendilerin ortadan kalkmasıyla Hıristiyanlığın tüm anlam ve değeri de ortadan kalkmıştır. 'Tanrı Öldü!'

VI- Bu genel çerçeve içerisinde Nietzsche, yasa bozucunun, 'suçlu'nun ceza yoluyla suç ve günahkarlık duygusu edineceği inancını gülünç bulur; 'ceza arıtmaz çünkü cürüm

kirletmez'...Suç işlemesinin akıllıca olmadığını anlar ama aynı zamanda da toplumun onun akılsızlığını cezalandırma yönteminin, kendisine karşı aynı tarzda yapılan bir suç olduğunu da anlar... Bir başka deyişle, kendine verilen cezayı da bir suç gibi görmeksizin, kendini de suçlu göremez... Bu da açıkça saçmalaktır.

Nietzsche'ye göre ceza, arzulara boyun eğdirmekten, insanın daha dikkatli olmasını sağlamaktan, korkuyu artırmaktan başka bir işe yaramaz. Ve böyle yaparak insanı evcilleştirir ama onu daha iyi kılmaz. Şayet ileride suç işlemekten uzak durursa bunun nedeni artık daha uyanık olduğundandır yoksa daha ahlaklı olduğundan değil... Geçmiş suçlarından pişmanlık duyuyorsa bunun nedeni cezasının ona acı vermesidir, bilincinin değil...

Cezayı takip eden pişmanlık değilse nedir? Bunun yanıtı, eski güç istencinin içe yönelmesinden başka bir şey değildir. İlkel düzeyde insanın bu güç istenci serbestti. Çevresine yönelik, gücünü çoğaltan her eylem, başkalarına ne denli zarar verdiği önemli olmayan her eylem ona iyi geliyordu. Ahlak diye bir şeyden bihaberdi. Çevresinde olanlar ona yalnızca yararlı ya da zararlı görünüyordu. İşte bu güç istenci daha sonraki süreçlerde düzenlendi ve denetlendi. Birey, çoğunluğun arzusuna tabi olmak zorunda kaldı ve ahlakın kodlarına uymak zorunda bırakıldı. Sonuçta güç istenci kendine döndü; kendi bedeni ve aklına işkence yapmaya başladı. Baskı altına almadan duyduğu eski ilkel zevk, neşe varlığını sürdürdü ancak artık bunu çevresindekilere yapamadığından, kendine yöneltti ve suç duygusunun, günahkarlığın ve yanlış yapmanın avı haline geldi.

Bu kendine işkencenin aldığı ilk biçimlerden biri, ilkel insanın kendini suçlamasıdır; tanrısının iyiliklerine gereği gibi sadık olmaması... Yaratıcısına kendini borçlu gördü ve sürekli kendini bu borcunu ödemedi ihmalkarlıkla suçladı; adaklar adamaya başladı; en değerli şeylerini ona adamaya... İlk doğan çocuğunu örneğin. İlk başlarda bunlar yeterli iken, Hıristiyanlıkla birlikte kendini feda etmek zorunlu oldu. Böylece Hıristiyan günah düşüncesi ortaya çıktı... Bazen kendini bir mağarada gizledi ve toplumdaki soyutlanarak yaşadı; daha sonra ona aziz dendi. Kendini kamçılarla dövdü, yaralarına sirke döktü... Bazen de cinsel güdüsünü öldürdü; güç arzusuna son verdi...

Nietzsche bu durumu, hıncın nesnesi kalmadığından gücün boşaltılamamasını herkesin yaşamına yayılmış nihilizmin kaynağı olarak görür. Nihilizm, bugüne değin sürünün yaşamına anlam vermiş tüm değerlerin sorgulanmasına yol açacak bir geçiş evresidir. Aslında Hıristiyan değerleri O'na göre ta baştan nihilistti; ortadan

kaldırmaya çalıştığı çelişki, yaşamın akışını, oluşun devamını sağlayan şeydi. ‘Gücü istemeyi’ bastırarak ulaşabildiği şey, yaşamın çekilmezliğini ortadan kaldırayım derken, onu sonsuza dek çekilmez kılmak, yaşamı yaşanmaya değer olmaktan çıkarmak olmuştur. Nihilizm, Nietzsche’ye göre, bireyin içinde bulunduğu psikolojik bir durumdur; kişi artık kendisinin ve başkalarının kutsal saydığı değerlerin artık değerli olmadığını düşünmeye başlar. Evren, dünya, oluş anlamını yitirmiştir. Eylemin amacı kalmamıştır. ‘Niçin yaşıyorum?’ sorusu yanıt bulamamaktadır. Yaşamda inanılabilecek, bağlanılabilecek, yönelinebilecek hiçbir şey yoktur. Nihilizm böylece her şeye karşı duyulan bir inançsızlık, her şeye yüklenmiş bir değersizlik yaşantısıdır... Bunun nedeni de, evrene, dünyaya, oluşa bizim tarafımızdan yüklenen kavramların içinin boşalmasıdır...

Ama Nihilizm aynı zamanda, yaşamın yeniden ileri atılmasını sağlayacak gücü de, tohumu da içinde barındırır. Yeniyi aramaya yönlendiren, eldekinin yetmediğini, doyurmadığını hissettiren de bu psikolojik durumdur.

Sözlerimi yine Nietzsche’den bir alıntıyla bitirmek istiyorum; “...Yalan dediğim şey şudur; kişinin gördüğü bir şeyi görmemiş olmayı istemesi, gördüğü bir şeyi öyle görmemiş olmayı istemesi... İmdi, bu görmüş olduğunu görmemiş olmayı istemek, onu öyle görmemiş olmayı istemek, herhangi bir anlamda yan tutmanın neredeyse ilk koşuludur: yan tutan insan, zorunlu olarak yalancı hale gelir...” (a.g.e., s.84-85).

Kaynakça

- Önay Sözer. (2000). 'Nietzsche'de Doğru Dünya'nın Masal Oluşu Sorunu', *Bedia Akarsu Armağanı*, Hazırlayanlar: Betül Çotuksöken- Doğan Özlem. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Nietzsche, F. (1989). *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. (Çev. A.İnam). Ara Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2002). *Güç İstenci*. (Çev. S.Umran). Birey Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2001). *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*. (Çev. A.İnam). Yorum Yayınevi.
- Nietzsche, F. (1995). *Deccal*. (Çev. Oruç Aruoba). hil Yayın.